

TOLNAI GÁBOR

A Korunk és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma

Arról szeretnék szólni: — Milyen befolyással volt a szegedi, egyetemi Bethlen Gábor Körre, a Bethlen Gábor Körből kibontakozó Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma fejlődésére, munkájának, tevékenységének irányulására Gaál Gábor folyóirata, a *Korunk*? — *Gaál Gábor folyóiratát* mondtam, mivel abban az időben, amikor először került kezünkbe a kolozsvári folyóirat, Dienes László, a lapalapító, már eltávozott Erdélyből, s egyedül Gaál Gábor volt a *Korunk* irányítója.

1975. december 29-én, a Kossuth Rádióban, Albert Zsuzsa kérdéseire válaszolva, néhány szót szoltam már erről, ekként: Kegyelettel kell megemlékezmem Gaál Gáborról, aki az általa szerkesztett *Korunk* című folyóiratban értékelő és ugyanakkor bíráló írásokat adott közre mozgalmunkról; ezek a bírálatok is segítettek fejlődésünkben. (A beszélgetés szövege *Találkozásaim* címen megjelent az Új Írás „Pályám emlékezete” rovatában, 1976. április.) A fogalmazással — „... ezek a bírálatok is” — pontosságra törekedtem. Jelezve, hogy nemcsak a *Korunk* támogatta a Szegedi Fiatalok eszmei előrelépését. Ugyanekkor hangsúlyoznom kell: fontos volt ez a befolyás, egyéb tényezőkön kívül egyike a legfontosabbaknak. Csaplár Ferenc mozgalmunkról készült művében (*A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*, Budapest, 1967) a kolozsvári folyóirattal való kapcsolatunk, valamint reánk tett hatásának egy részét felsorakoztatta. Közlései nem egy esetben emlékeztetébresztőek voltak számomra, s felidéztek bennem olyan mozzanatokat, amelyekről a szerzőnek nem lehetett tudomása. De végiglapoztam magam is a *Korunkat*, s ez az újraolvasás volt a legfőbb forrása, szellemidéző forrása az egykori valóságnak, amikor ifjonti fővel meg kellett vívniunk a folyóirat lapjain olvasható, kezdetben idegenül ható gondolatokkal.

— A honnan és hová? — kérdéséről kell minden más előtt néhány szót ejteni, hogy a *Korunk* és a Szegedi Fiatalok problémájára rátérhessek. A *honnan* kérdése pedig nem más, mint a Szegedi Fiatalok tevékenységének kibontakozása. Bármennyire többen is írtunk már róla, egykori Fiatalok is, legalább jelzésszerűen fel kell rajzolni mozgalmunk kezdeti útját.

Egy kálvinista ifjúsági egyesületben, a Bethlen Gábor Körben született meg több éves, útkereső előzmények után, a mindnyájunk életére kiható mozgalom. Székhelyünk a Tisza Lajos körúton volt, a református egyház tulajdonát képező, szecessziós épület földszintjén. Mindössze két szobából állott. Az egyik, a nagyobb, egyszerre volt olvasó- és „előadóterem”, hosszúkás asztallal, székekkel, s egy ruhaszagrénnyel, ebben helyeztük el „könyvtárunkat”. A nagyobb szobából nyílt a kicsiny; egy íróasztal fért el benne, ósdi írógéppel — ezen pötyögtettem első írásaimat —, négy-öt sorból álló polc, rajta folyóiratok, egy fotel, a „nappal szék, éjjel ágy” műfajából, és néhány szék. Itt, ebben a szerény helyiségben formálódott meg a

Az előadások, amelyeket kisebb módosítással közlünk, elhangzottak 1976. május 20-án, a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA Irodalomtudományi Intézete „50 éves a *Korunk*” című budapesti tudományos ülészakán.

Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma, Buday György fokról fokra új távlatokat felismerő és felismertető munkája nyomán. A korai, útkereső előzményekről nem szólok, csupán attól az időtől, amikor már szemtanúja és részese voltam a történeteknek, 1929 szeptemberétől. Ekkor lettem elsőéves egyetemi hallgató, Ortutay Gyulával egyidőben.

A tanyajárás volt ekkor tevékenységünk középpontjában. Jártuk a környékbeli tanyákat, a Szeged melletti Tápéval kezdve, majd felkeresve a távolabbiakat. Adatokat gyűjtöttünk az egykori paraszti valóságról, ki-ki a maga érdeklődése szerinti területről; igyekeztünk egyénileg segíteni a parasztok ügyes-bajos dolgaiban, s így kibontakozott előttünk fokozatosan a Szeged környéki, s a távolabbi, köztük a Békés megyei szegényparasztság világa. Ebben az időben „agrársettlement” mozgalomnak neveztük magunkat, s így írt rólunk a sajtó is.

Ezeken a „kiszállásokon” előadásokat is tartottunk, s nem egyszer csendőrszuronyok kíséretében tértünk vissza Szegedre. Ortutay Gyula néhányszor Fazekas Lúdas Matyjáról tartott előadást. Ezt a programot előre nem tilthatták meg, hisz a mű, amiről szó esett, klasszikus mű volt. Azonban, amikor kiderült, hogy a Lúdas Matyi kapcsán a nagyrészt írni-olvasni sem tudó parasztság rádöbrent valamire, valami lényegesre, mégis megtiltották. A kezdetek idején, s még ekkor is, „narodnyik” mozgalom volt a miénk. Szabó Dezső és a Szabó Dezső módján értelmezett *Ady* volt az eszményképünk. Ez időbeli tevékenységünk hasonlított a Sarlóások kezdeti periódusához, színeződve az angol példára visszanyúló „settlement” mozgalmi vonásaival. Munkánk egyébként — a kolozsvári származású Buday Györgynek is szerepe volt ebben — hatással volt az ekkor kibontakozó Erdélyi Fialatok falumunkájára. Gyakorlati tevékenységünk ideológiai szintje rokon volt a Bartha Miklós Társaságéval is; nem véletlen, hogy 1930 júniusában, amikor megalakítják a Bartha Miklós Társaság hódmezővásárhelyi csoportját, Fábíán Dániel és József Attila felkeresnek bennünket, bizonyosfajta együttműködés megbeszélése céljából. Ez az esztendő azonban, különösen annak második fele, már a lényeges átalakulásnak, a továbbhaladásnak az időszaka. És az átalakulás meggyorsul, 1931-re kiteljesedik. Fokozatosan felszámoljuk magunkban a Szabó Dezső-i ideológiát, s a megismert paraszti valóság bázisán, különböző indításokra kezdenek jelentkezni gondolkodásunkban az osztályszemlélet elemei. Az év őszén, az agrársettlement mozgalom tagjai közül tizenketten, kiegészülve két új egyetemi hallgatóval, Baróti Dezsővel, Radnóti Miklóssal, valamint — a párizsi éveit után Budapesten rendező, s onnan hazahazalátogató, majd hosszabb időre Szegeden letelepedő — Hont Ferencsel, megalakítjuk a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumát.

A gondolkodásunkat formáló, a megismert valóság helyes irányba haladó értelmezését egyaránt segítették új személyi kapcsolatok, valamint — mai mértékkel mérve csekély, de szemléletünket lényegesen befolyásoló — kezdeti elméleti ismereteink. Az új személyi kapcsolatok élén Radnóti Miklós állott, aki kommunistának vallotta magát, és a marxizmus néhány alapvető művét már ismerte. S nem kisebb mértékben a mozgalmunkba valamivel később kapcsolódó Hont Ferenc, aki 1929 óta tagja az illegális pártnak, az akkori viszonyok között szélesebbnek tekinthető ideológiai ismeretekkel, Párizsban szerzett tapasztalatokkal rendelkezett. És azt is meg kell említenem, 1930 őszétől, a Kollégium íróasztalának fiókjában ott volt már *Lenintől az Allam és forradalom* német kiadása, egy ugyancsak német nyelvű Plehanov-kötet, valamint az *Anti-Dühring* magyarul. És — az íróasztalfiókba zárt marxista művekkel ellentétben — kint voltak a folyóiratpolcon a kolozsvári Korunk példányai. Így érkezünk el 1931 őszi hónapjaihoz, amikor Hont fokozatosan összehozta a Szegedi Fialatok több mint felét a szegedi szociáldemokrata párton belül szervezkedő kommunista sejt vezetőjével, Szepesi Imrével. Ezt követően, a Hétvezér utcai munkásotthonban — többségükben munkásokból — szavalóklubot szerveztünk, amit Hont irányított és többnyire ő is vezényelt. Marxista szemináriumban vettünk részt, amelyeket részben Szepesi, részben Hont vezetett. A munkásotthonban háziújságot szerkesztettünk, politikai és kulturális cikkekkal és Kárász Judit készítette

szociofotókkal. A Vörös Segély részére — ki-ki képessége szerint — rendszeresen összeadtunk kis összeget, s ezután is tartottunk előadásokat falun és a városban is, mind radikálisabb szellemben, lényeges kérdésekről. És — Buday György *Boldogasszony búcsúja* című, fametszetű képregényével — megindul és tervszerűen folytatódik a Művészeti Kollégium kiadványainak sora.

— A honnan és hová? — kérdésének felvázolása után itt az ideje, hogy szójak a *Korunkról*; milyen szerepe volt fejlődésünkben a folyóiratban megjelent tanulmányoknak, cikkeknek, kritikáknak, s összességében az onnan felénk áramló szemléletnek?

A folyóirat első, kezünkbe került példányai — ez még 1930-ban volt — idegenül hatottak a Szegedi Fialatok nagy többségére. Nem így Radnótira és Hont Ferencre, akik korábban is olvasták és gondolkozásuk nem különbözött a Korunkétól. (Hadd tegyek egy filológiai jellegű közbevetést. A költő nemcsak a folyóiratot olvasta már korábban is, s — mint mondtuk —, a marxizmus néhány alapvető művét ismerte, nagyra becsülte a Korunk köréhez tartozó, jelentős ígéretnak tetsző regényírónak, Szilágyi Andrásnak *Új pásztor* című, 1930-ban Párizsban megjelent regényét is. Baróti Dezso helyesen állapította meg, hogy a regény jelképes címe hatott is Radnótira; erre megy vissza második, 1931-ben napvilágot látott verskötetének, az *Újmódi pásztorok énekének* címadása. A megfigyelés kiegészíthető. A költő közvetlenül a szegedi egyetemre történt beiratkozása előtt, 1930 szeptemberének letelején írta meg a *Beteg a kedves* című versét, amelyben először él a Szilágyi Andrásról visszanyúló fogalmazással, mégpedig ekként: „Pásztorok, jőjjetek le mind a hegyekből...” Majd: „Pásztorok népe segíts! hisz közülünk való amióta a kedvesem, ő is...” Visszatérve a közbevetést megelőző gondolatsorhoz: a Szegedi Fialatok nagy többségének kezdeti idegensége a Korunk szemléletétől, egyéb, már jelzett befolyásokkal összefonódva, fokozatosan az ellenkezőjére fordul. Erdei Ferenc fogalmazta meg közülünk legszebben a marxizmushoz való elérézésünk nagy élményét, Lenin *Allam és forradalom* című művének olvasására visszaemlékezve: „...majd-nem úgy kiáltottam fel, mint a görög tudós, »heuréka!«, mert akkor éreztem először, hogy végre feltárja valaki azoknak a kérdéseknek a lényegét, amelyek engem is gyötörtek.”

Tevékenységünknek kezdetektől országos sajtóvisszhangja volt. Jóval később jutott tudomásunkra, hogy Gaál Gábor már a 20-as—30-as évek fordulóján figyelemmel kísérte működésünket, más útkereső törekvésekkel együtt. Mi sem tanúsítja ezt jobban, mint az, hogy 1930-ban cikk jelenik meg a Korunkban Haraszti Sándortól (*A mai magyar irodalom ideológiai csoportosulásai*), melyben az egykori irodalmi életben folyó csatározásokat elemzi, az „akadémizmus”, a „Nyugat-ellenzék”, a „népies csoport”, a „munkásreformizmus” és a „proletárirodalom” viszonylatában. Több, máig érvényes megállapítása során biztos elemzéssel fogalmazza a még agrársettlemment munkát végző Bethlen Gábor Körnek és más hasonló jellegű mozgalmaknak a természetét; genezisében, szemléletében a „középosztálynak az uralkodó hatalommal való szembe fordulását” fedezve fel. Néhány mondat Haraszti cikkéből: „A magyar társadalom szociális »krízise« szemelláthatólag most közeledik a mélypont felé; ideológiai formái (Bartha Miklós Társaság, Fábianusok, Bethlen Gábor Kör, Sarlósek stb.) egyre szaporodnak és tisztulnak. A középosztály, a kispolgárság szembe fordulása az uralkodó hatalommal mind élesebb és nyitabb. Az ellentétek mind jobban realizálódnak, a konfliktusok gyorsan követik egymást. S ezek a konfliktusok új feladatokat vetnek föl, új »átértékelési« folyamatokat indítanak meg: revíziót s ideológiai harcokat provokálnak... A középosztály nagy része (az ellenforradalom viharos emlékeiből maradt viharos emlékeivel) inkább a *parasztság felé* keres orientációt, azt próbálja hátvédnek megszerezni, a kispolgárság viszont a városi munkásreformizmus malasztját tartja üdvözítőnek... Az oppozíció és a tiltakozás így mindazoknak az osztálycsoportoknak az ideológiai szembe fordulását jelenti a hatalom irodalmi szellemével, amelyek »alul« vannak, és változást szeretnének.”

Ez volt az első írás a kolozsvári folyóiratban, ami — ha nem is tudtuk még

minden elemét magunkévá tenni, de — nem hatott idegenül reánk. Mozgalmunk nyugtalan útkeresésében segítette önismeretünket, bár még messze volt az az idő — a cikk 1930 első felében látott napvilágot —, amit a Korunk cikkírója a „népies csoport” jobbaitól remél: „...lesznek viszont olyanok, akik a harc következetes vonalában a proletariátusig jutnak el.”

Fejlődésünk átmeneti állomásánál voltunk még ekkor, távol a teljes fordulattól, ami — utaltam már rá — egy évnél későbbben, 1931-ben fog bekövetkezni. Mi sem bizonyítja ezt, mint az, hogy most, a Korunk köteteit lapozgatva, ugyanebben az évfolyamban, nem sokkal a Haraszi-cikket követően, találkozom olyan írással, ami — jól emlékszem erre is — újra csak idegenül hatott reánk, amit értetlenül fogadtunk. A *Kultúrkrónika* rovatban, az *Erdélyi Fiatalok* című cikk ez. Szerzője (Bolyai Zoltán)* többek között így ír: „Még a helyzetük való felismeréséig sem jutottak el, s ma még az se hihető el róluk, hogy eljutnak odáig.” Miért hatott reánk idegenül, miért fogadtuk értetlenül ezt az írást? Talán türelmetlen, szókimondóan éles, balos hangmegütést éreztünk az idézett, s az ehhez hasonló, nem idézett sorokban? Közrejátszhatott ez is, azonban aligha csupán erről volt szó. Inkább az válhatta ki ellenérzésünket, hogy a magunk mozgalmával rokonnak, tanítványinak tartott *Erdélyi Fiatalok* tevékenységének értékelését igazságtalannak tarthattuk, azonosítottuk velük magunkat és így ellentétesnek éreztük e cikket Haraszi bennünket is bíráló, azonban elemzően bíráló írásával. De ki tudná ma már pontosan megfogalmazni a négy és fél évtizeddel ezelőtti érzékenység belső tartalmát. A hiteles válaszadást nehezíti még a következő: Tovább lapozva a Korunk 1930. évi kötetét, egy másik cikk ismét emléket idéz. Ezt is Haraszi Sándor írta, a Bartha Miklós Társaságnak — Fábán Dániel és József Attila együtt írt — *Ki a faluba* című röpiratát bírálja. A bírálat talán még élesebb, mint ahogy Bolyai Zoltán bírálta az Erdélyi Fiatalokat. Felesleges idézni belőle, címe minden citátum helyett beszél a benne foglalt véleményről: *Magyar Esszerek*. És — erre is jól emlékszem — a cikk türelmetlen hangja másként hatott reánk. A Bartha Miklós Társaságot is rokonmozgalomnak tartottuk a mienkkel, s az őket bíráló írás mégis meggondolkoztatott bennünket, figyelmeztetett, előre lendített. Más magyarázatot aligha találnék a két cikkre való reagálás ellentétére, mint azt, hogy körülbelül fél esztendő telt el megjelenésük között, s fél esztendő nagy idő húsz év körüli fiatalok fejlődésében. Mindössze egy mozzanatot említek; ekkor már Radnóti Miklós mindennapos befolyása alatt állottunk.

Csaplár Ferenc még két, Korunkban kiadott cikket sorol fel, amelyekkel velünk foglalkoznak. Mindkettő, egymást követve, 1931 elején jelent meg. Az egyiket Gergely Sándor írta, a másikat a kiváló pedagógus, Kemény Gábor. Egyik szerző sem említi név szerint a Bethlen Gábor Kör agrársettlemet tevékenységét. Mégis joggal sorolható a két írás a velünk foglalkozó irodalomba. Gergely cikke (*Az értelmes ifjúsághoz*) csupán a Bartha Miklós Társaságot és a pozsonyi Sarlósokat nevezi néven, de a címben is kifejezett módon általánosít a hasonló törekvésű fiatalokra. Kemény írása (*Az intellektuális ifjúság és a vezető szerep*) egyetlen mozgalmat sem emleget, hanem nagy általánosítással, a „határon innen és határon túl” érlelődő „magyar intellektuális ifjúságról” beszél. Mindkét cikk vitairat, a korábban megjelent három íráshoz kapcsolódik, Keményé már a Gergely Sándoréhoz is, s mintegy lezárójává válik az egymáshoz kapcsolódó kérdésfelvetéseknek. Csaplár így ír az utóbbi két cikkről: „Gergely Sándor és Kemény Gábor is védelmébe veszi őket (tudniillik a szegedieket, a jobboldali gyanúsításokkal szemben), azonban arra is rámutatnak, hogy az értelmiségi ifjúság nem vezethet, hanem csak csatlakozhat: tényleges munkát, harcot kell vállalnia a parasztság oldalán a földosztásért.”

A két írásnak is fontossága volt számunkra, szólnom kell róluk. Hogy Gergely Sándor „védelmébe” vett-e bennünket? Talán csak József Attila klasszikussá vált szavaival minősíthető védelemnek: — érted haragszom, ... nem ellened. — Gergely ugyanis *az igaznak vulgarizált másával*, szektásan bírálja az ifjúsági mozgalmakat, az osztályellentétek elhallgatásával vádol, s azzal, hogy a fiatalság vezető szerepre

* Bolyai Zoltán a Korunk szerkesztőjének, Gaál Gábornak az álneve.

tör a dolgozó osztályok fölé. Vádja ennél is tovább megy, amikor így fogalmaz: „... a mai magyar ifjúság a polgári társadalom számára akarja a paraszti és ipari munkástömegeket megnyergelni a legkülönbözőbb jelszavakkal.” Majd odébb: „A jelszavak, amelyeket ma mégis hallatnak az értelmes ifjak — nem mások, mint az ellentétek kiegyenlítésére szolgáló törekvések. A jelszavak lényegében nem akarnak mást, mint lefogni a szegénység harci készségét és beteretelni a dolgozókat az átfestett aklokba. Az álbaloldaliság szerepére vállalkozott tehát lényegében az intellektuális fiatalság.” Bizalom, s remény is csupán cikkének címében fejeződik ki, valamint a címhez kapcsolódva az írás befejező mondataiban. De ott is ekként: „A szerencse az, hogy a dolgozók szeme már kezd felnyitni. És azt mondja: sorsunkat csak magunk változtathatjuk meg. Szeretünk benneteket is, értelmes ifjak, de ha hozzánk jöttök, ne csatlakozni jöjjetek, hanem adjátok fel maradéktalanul érdekeiteket, amelyek az uralkodó osztályhoz kötnek, vállaljátok a felszabadulási küzdelmeink mindennapi problémáiban való részvételt, közkatonáknak jöjjetek egyenként, nálunk nincsenek alosztályok, ahová betársulhattok. Csak kettő van: proletár vagy nem proletár, s így aki nincs velünk, az ellenünk van — értelmes ifjak ezt értsétek meg!”

Más hangnemben, a nagy pedagógusok elemzőképességével ír Kemény Gábor. Ő is bírálja az „érlelődő”, útkereső fiatalságot, több kérdésben egyetért Gergellyel, azonban az ő szavai megértő türelemről tanúskodnak, s ilyen módon nevelő befolyásuk hatékonyabb volt. A kitűnő vitázó módszerével az alapkérdésben mond igent Gergelynek, de ugyanakkor vitázik is vele, már azáltal is, hogy fejlődésében, útjuk felvázolásában vizsgálja az „intellektuális ifjúság”-ot. Cikkét Gergely írásának idézett zárómondataival indítja: „elméletben teljesen igaza van” — mondja. De máris hozzáfűzi: „És mégis: lehetetlen az ifjúsággal szemben a *vagy-vagy* álláspontjára helyezkedni. *Proletár vagy nem proletár*: könnyű követelni ezt a félreértést kizáró disztinkciót nekünk, akik a fizikai és lelki gyötrelmek minden fajtáján megyünk napról-napra keresztül; nekünk, akiknek a puszta élete a legmeggyőzőbb tanulmányok bizonyító erejével ér föl. De annál nehezebb ennek az ifjúságnak színt vallani.” Tömören, s ugyanakkor lényegre tapintóan felvázolja a 20-as években felnövekvő fiatalok világát, az ellenforradalom, a fehér terror romboló befolyását, antidemokratizmusra nevelő hatását. Magyarországi és romániai példákkal illusztrálva mondanivalóját kimondja, amit oly nehéz volt kimondani neki is, azonban ez volt a hiteles valóság: „A kurzus jól dolgozott.” És végül — mennyire más az ő írásának a befejezése, mint a Gergelyé; mennyire emberi, pedagógusi és politikai tekintetben is hatékonyabb, amikor így fogalmaz: „Határon innen és határon túl érlelődnie kell a tragikus sorsú magyar intellektuális ifjúságnak, amíg férfiasan színt tud vallani. Sokat kell még tanulnia, hogy egészen megnyíljon a szeme. Nem könyvekből, de a beszélő tényekből. Sok hamis bálványnak szét kell szeme előtt hullnia, hogy megtanuljon látni és hozzáfogni ahhoz, ami a legnehezebb, a maga új világának felépítéséhez. Ha ma mondaná meg, hogy proletár-e vagy nem proletár, nem volna köszönet benne. Még nem tud őszintén felelni a kérdésre.”

Abban az időben, amikor az utóbb jellemzett két cikk a Korunkban napvilágot látott — a Szegedi Fiatalok „honnan és hová?” útjának felvázolásakor szó esett róla —, tekintélyes részét már felszámoltuk magunknak a zavaros „narodnyik” szellemű nézeteknek. Megnyíló félben volt a szemünk, sokat tanultunk már „könyvekből, de a beszélő tényekből” is, és a Szabó Dezső-i, s más „bálványok” széthullottak előttünk. Közel volt az a pillanat is, amikor határozott *igennel*, őszintén felelhettünk — a más és más hangnemben, de — a mindkét írásban elhangzó kérdésre.

*

A kolozsvári folyóirat ezután is foglalkozott mozgalmunkkal, de a következő esztendőkből többnyire a Szegedi Fiatalok egyes kiadványaival. Közülünk egyedül Radnóti Miklós volt munkatársa a Korunknak, s az ő könyveiről írtak legtöbb alkalommal. Nem lehet célja ennek az írásnak, hogy az eddigiekhez hasonló részletességgel, még csak a megközelítő teljességre is törekedve szóljon a továbbiakról.

Azért sem, mivel az alapvetően nélkülözhetetlen források, a szerkesztő és a szerzők levelezésének tekintélyes része még nem hozzáférhető, nagy számuk megsemmisült, más részük lappang. A következő lapokon elsősorban Radnóti Miklósnak a Korunkkal való kapcsolatáról, illetőleg a folyóiratnak a költőre vonatkozó nézetéről, megnyilatkozásairól szeretnék írni. Előre bocsátom, ez esetben sem törekedhetek teljességre.

Radnóti neve 1932-ben szerepel először a Korunkban, még pedig az *Újmódi pásztorok éneke* című, második, az ügyészség elkobozta, 1931-ben kiadott verskötetéről megjelent recenzió révén. A recenziót Forgács Antal írta; a fiatal költő könyvéről elismeréssel nyilatkozik, de ugyanakkor bírálja is; írásának jellemző vonásai azonosak az egykorú marxista kritika gyakorlatával. Néhány részlet a recenzióból: „Mánapság, amikor szinte naponta jelenik meg egy verseskötet, de egyik sem él tovább, mint a tiszavirág, mert hol a formai adottságokon túl, hiányzik e művek határozottan körvonalazott világszemlélete, vagy pedig e határozott világszemlélet mellől hiányzik az író formaalkotó képessége, amely nélkül pedig művészi alkotás nem születhetik — érdemes felfigyelni Radnóti Miklósrá, ... Radnóti versei még nem mérhetők a proletárirodalom mértékével, ahová tartozni kíván — és mégis figyelniük kell rá. Figyelniük kell rá, mert helyesen, valódi összefüggéseiben látja osztálytársadalmunk minden hibáját, bűnét. (*Keseredő, Télre leső dal, Hajnali elégia.*) ... Látja a visszásságokat, de nem hirdet ellenük pusztító harcot, s így versei nem jelentenek konkrét, harcos, változtató erőt és gyakran elvontak. Holott a proletárirodalom nem túri az elvontságokat, minden esetben konkrétumot követel az írótól. Ez nem jelenti azt, hogy a proletárirodalom nem foglalkozik a proletár-osztály általános helyzetével és céljaival, de ezt csak a konkrét részleteken keresztül tudja a leghatározottabban, a valósághoz leghívebben kifejezni. A napi élet, a napi harcok részletein keresztül kifejezni az általánosat, ez az igazi feladata a proletáriónak ...”

Az 1933-ban kiadott *Lábadózó szél* című Radnóti-kötetről néhány hónappal a megjelenés után (júniusi szám) olvasható a Korunkban méltatás, ugyancsak Forgács Antaltól. (A *Lábadózó szél* 1933. február első napjaiban jött ki a nyomdából.) Az új kötettről szóló írás már mindenestől elismerő. Ebből is idézünk néhány részletet: „... az osztályával közösséget vállaló egyén harcait, szenvedéseit, lelkes felemelkedését vagy csalódott visszahullását tükrözi. Csak legegényibb, néhol pszichikai részletproblémáival kapcsolódik a napi küzdelmek vonalához »s mint ilyen: totalitásában politikai hatású, nem pedig beleerőszakolt tendenciájában«. (Peéry Rezső: Új Irodalom Szlovenszón, Korunk, 1932.) Új fejlődési szakaszban új törvények irányadóak, de itt nemcsak a társadalom fejlődési törvényeiről van szó, amelyek természetsszerűleg hatnak az irodalomra is, hanem azokról, amelyeket az írónak magának kell kialakítania, egybevetve mondanivalóinak súlyát formakésztségének teherbíró képességével. E nagy lelkiismeretességet s írói felelősségérzetet követelő egybevetés eredménye Radnóti Miklós új verskötete, a *Lábadózó szél*. Egy, a proletariátus élményanyagával dúsan megterhelt költő birkózik itt a formával, amely nem akarja ezt az élményanyagot hordani, s birkózik élményanyagával, amely nem akar e forma keretei közé törni. E küzdelemből, mely gyakran a hősiség határait súrolja, fog megszületni az a törvény, amellyel majd ítélkezhetünk Radnóti költészete, illetve költészetének a küzdő osztályokhoz való viszonyáról, amely egy ponton túl egyet jelent. Formai szempontból érdekes jelenség tanúi lehetünk Radnótinál. Szemlélete világos, realista, szemléleti formája: a nyelv pedig sűrítetten romantikus. De éppen ez az ellentét az, amely költészetének egyéni varázsát megadja s menti, sőt indokoltá teszi nyelvi túlkapasait. Egy minden ízében mozgó, eleven költői nyelvet teremt így magának, amely az álló, nyugodt dolgokat is kimozdítja mozdulatlanságukból ... Ahogyan egy pesti kritikus állapítja meg Radnótiról igen találóan, hogy nála a »szellő, holdfény, szagok aktív forradalmárokká válnak.«” (A pesti kritikus nem más, mint Bálint György.)

Befejezésül Forgács Antal mozgalmunkról szól néhány szót: „Külön dicséret

illeti a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát, amely a könyvet kiadta, ezzel is tanújelét adva, hogy helyesen vonta le az utolsó tizennégy esztendő tanulságait.” Az „utolsó tizennégy esztendő” — kell-e mondani? — a Tanácsköztársaság leverése óta eltelt tizennégy év, az ellenforradalom időszaka. Annak idején úgy értékeltük ezt a megállapítást, s helyesen — hiszen a Korunkban közreadott írások Gaál Gábor véleményét is képviselték —, hogy a kolozsvári kommunista folyóirat most már így regisztrálja tevékenységünket; mintha azt mondaná: a szegediek őszintén *igennel* felelnek a Gergely Sándor és Kemény Gábor emlegette kérdésre.

A megfogalmazás örömmel töltött el mindnyájunkat, Radnótit is, mint szegedi fiataalt, s a méltatás egésze nem kisebb mértékben, a költőt. A *Lábadózó szélről* megjelent elismerés után, mi sem természetesebb, verseket küld a Korunknak. Hogy Gaál Gábor kért-e kéziratot tőle, vagy a szép recenzió felbátorította, s felkérés nélkül juttatott el Kolozsvárra verseket? Ki tudja? Különben is a megjelenés az érdekes, s jelentős a fiatal költő számára. Már pedig Forgács írásának megjelenése után négy hónappal, 1933 októberében három, egy hónappal később, novemberben újabb egy verse jelenik meg a Korunkban. A folyóirat ez esztendőbeli versanyaga különösen gazdag, talán egyetlen más évben sem jelent meg benne annyi kiemelkedő költemény, mint ekkor. Most lát napvilágot Illyés Gyulától a *Hősökről beszéltek*. — még *Tolvajok* címen —, József Attilától a *Tökések hasznáról*, az *Elégia*, A város peremén — *Óda* címen —, valamint az *Egy kisgyerek sír*. Verssel szerepel ugyanabban az évben Veres Péter, Berda József, Morvay Gyula. és Gereblyés. László. A Radnótitól közreadott versek közül az első háromnak a címe: *Téli jelenés*, *Kedd*, *Betyárok verse*, a negyediké: *Farkas Laci meghalt*. A négy költemény egyébként a költő e korszakának legélesebb, társadalombíráló írásai közé tartozik.

A Korunkban megjelent négy versről, valamint a költőnek a folyóirattal való kapcsolatáról először Kántor Lajos írt részletesebben (*Radnóti Miklós és a Korunk*, Élet és Irodalom, 1962. 20. szám). A versekkel kapcsolatban egyebek mellett megállapítja, hogy az októberben közreadott három (a *Téli jelenés*, a *Kedd*, a *Betyárok verse*), Magyarországon csupán a felszabadulás után, az 1954-es, Koczás Sándor-féle, *Versek és műfordítások* című kötetben látott napvilágot, még pedig a *Kiadatlan versek* (1930—1933) jelzésű ciklusban. Közülük az első nem a Korunkbeli, hanem *Januári jelenés* címen. A Kolozsvárt 1933 novemberében megjelent *Farkas Laci meghalt*-ról pedig azt olvassuk cikkében, hogy a négy vers közül ez az egyetlen, ami idehaza, a költő életében is napvilágot láthatott, a *Lábadózó szél* című kötetben, de ott is semlegesebb címmel: *1932. január 17.* és (Vasárnap) alcímmel. Mindezek nyomán az első három, Korunkban megjelent vershez ilyen megjegyzést fűz: „Ha újra-olvassuk őket, nem marad kétséges, miért nem jelent meg e három vers a kötetben (tudniillik a *Lábadózó szél*ben). Mindeniket erős társadalombíráló él jellemzi, sőt ennél is több: ellenállásra, harcra buzdítás.” A cikk hasábjain Kántor Lajos a filológus is jelen van; a két címváltozat mellett a hazai és a Korunkban megjelent szövegek között néhány variációt fedez fel, s arra a konklúzióra jut, hogy a „Korunkban közölt változat az erősebb, agitatív erejű...” És keresi az eltérések okát; nem állítva, de azt is feltételezve: „(lehetséges, hogy Gaál Gábor szerkesztői tanácsa nyomán alakult így, ő ugyanis többnyire »átgyúrta« a kéziratokat; természetesen ez elsősorban cikkekre érvényes) az viszont nem vitás, hogy mindenik vers a munkásmozgalommal való szoros kapcsolatra utal (»a harc, mely mi vagyunk«). Nyilván ezért is, mozgósító ereje miatt közölte az utóbbi verset (tudniillik a Farkas Lászlóról szólót) a kötet, a *Lábadózó szél* megjelenése után néhány hónappal.”

A variációk kérdésére nem térek ki; a majdani kritikai kiadás feladata lesz ez a vizsgálat, miként a *Téli jelenés*—*Januári jelenés* címváltozat problémája is. Csupán egyetlen, de lényegét érintő megállapításra utalok a négy vers egyike kapcsán. Kántor Lajos nem egy fontos és hasznos megfigyelést és adatot közöl. Azonban elkövet egy filológiai hibát, ami bizonyos mértékben kihat koncepciójának egészére. A *Farkas Laci meghalt*-ról van szó. A költemény egésze tizenkét szakaszból áll, s a tizenkét szakasz csillagokkal elkülönítve négy részre tagolódik. Az egésznek

címe az eredeti kézirat: 1932. január 17. Alcíme: (Vasárnap). Az első rész egy vasárnapi kirándulás légkörét idézi négy szakaszban, s ezt követve, elválasztó csillag után olvasható a voltaképpen politikai mondanivaló. Radnóti életében, a *Lábadozó* szél című kötetben csupán az első rész, a vasárnapi kirándulás légkörét idéző négy „ártatlan” szakasz látott napvilágot. A vers egésze ugyanúgy nem jelenhetett meg annak idején idehaza, mint a Korunkban között másik három alkotása a költőnek. Kántor Lajos a tévedést azáltal követte el, hogy csupán az 1954-es Koczkás-féle kiadást nézte meg, ahol a *Lábadozó* szélben annak idején is szerepelt első négy szakaszhoz — helyesen — oda csatoltatott a hozzátartozó további három, ugyancsak csillaggal elválasztott versrész. (Egyébként e rekonstrukciót elvégezte Koczkás előtt már Trencsényi Waldapfel Imre, az 1948-as gyomai Radnóti-kiadás gondozója.) De haladjunk tovább, hiszen még van miről szólni az 1933-at követő esztendőkről.

Amilyen öröm volt Radnóti Miklós számára a harmadik verskötetéről megjelent elismerő írás és verseinek megjelenése, ugyanolyan fájdalmat, keserűséget idézett elő benne a Korunkkal való kapcsolat megváltozása az elkövetkező időben. Tudomásunk van arról, hogy Radnóti — legalábbis egy alkalommal — ismét küldött kéziratot Kolozsvárra. A költő Kjs Ferenc emlékezése szerint recenzió volt ez, amit — így fogalmazta egy beszélgetésünk során — „túlságosan esztétizáló szemlélete” miatt visszaküldték. Később, Kántor Lajos kérdésére ugyanígy nyilatkozott Kis Ferenc, csupán annyi módosítással, hogy „főlöleges esztétizálást” emlegetett. (Kántor Lajos, *Hipotézis és irodalomtörténeti igazság*. Miért nem publikált Radnóti Miklós 1933 után a Korunkban? — Élet és Irodalom, 1962. 22. szám.) Az emlékezet évtizedek múltán tévedhet; nem bizonyos, hogy recenzió volt az elküldött kézirat, de valószínű, hogy nem vers, hanem mindenképpen valami kritikai, elvi jellegű írás. Baróti Dezsővel a kérdésről beszélgetve, ő azt a feltételezést kockáztatta meg, hogy a Korunknak feladott írás a *Jegyzetek a formáról és a világszemléletről* című cikk lehetett? Réz Pál pontosan fogalmaz Radnótinak erről a munkájáról: „A cikknek különös jelentőséget ad, hogy Radnóti — nálunk — az elsők között emel szót a szocialista irodalom művészi színvonalának ügyéért, elítéli a csak tartalmi elemeket bíráló, a megformálás problémáival alig foglalkozó kritikát.” (Radnóti Miklós, *Próza*, novellák és tanulmányok jegyzetanyagában, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971). Feltételezhető, de egyelőre nem bizonyítható, hogy valóban ez volt-e az az írás, amit a Korunk visszaküldött. A filológiai kérdés eldőlte nem változtat azon — újra mondom —, hogy a siker után a balsiker fájdalmasan érintette Radnóti. Annál inkább, mivel ez időben a munkásmozgalom európai vereségei, a fasizmus sikerei, valamint a hazai helyzet fokról fokra való romlása különben is növelték benne a keserűséget, majd a magányosság érzését, de ugyanakkor mind keményebbé váló kitartását a magáévá tett világszemlélet mellett.

1935-ig még a neve sem szerepel Radnótinak a kolozsvári folyóiratban. Amikor újra emlegetik, még kevesebb öröme telt benne, mint kéziratának visszaküldésekor. Ez évben lát napvilágot *Korunk* címen az a versantológia, amit Dénes Béla és Radnóti Miklós szerkesztett, Fejtő Ferenc írt hozzá bevezető tanulmányt és a *Független Szemle* című, Dénes Béla szerkesztésében megjelenő polgári radikális folyóirat adott ki. Tizenkét fiatal költőtől olvashatók benne versek, az úgynevezett „harmadik nemzedék” tagjai közül. A kiadvánnyal két cikk is foglalkozik Kolozsvárt. Az egyiket Korvin Sándor erdélyi költő és újságíró írta (*A „harmadik nemzedék” költői*), még 1935-ben, a másikat fél évvel később, 1936 elején Újvári László (*Nagy-takarítás egy antológia körül*). Mindkét cikk támadja a kiadványt. Igaz, az éles bírálat a szerkesztésnek, a szerkesztőknek szól, s mindenekelőtt a bevezető tanulmányt készítő Fejtő Ferencnek, akit az illegális párt tagjai körében ez időben már bizalmatlanság övezett. De kijut a bírálatból a költő verseinek is.

Kántor Lajos foglalkozik Radnóti és a Korunk 1933 utáni viszonyával is. Idézzük két fontos megállapítását. Először említett cikkében írja: „...meleg hangú fogadtatás után a Korunk hasábjain is jelennek meg értetlen vagy éppen elmarasztaló cikkek...” Majd odébb: „...a Korunk továbbra is féltő figyelemmel kísérte Rad-

nóti pályáját. Eppen ez a féltés mutatja, hogy a marxista folyóirat mennyire közel akarta tudni magához a költőt. A bírálatok szigora azonban olykor egészen szélsőséges formában nyilvánult meg...” A két megállapítás igazsága kétségtelenül nyomon követhető. Korvin Sándor cikke Radnótit negyedmagával a folyóirat világnézetével egy úton járó költőként említi: „Néhányukat (tudniillik az antológia tizenkét szereplője közül) az utóbbi évek szociális irányulású lírájából, illetve a negyedik rendi irodalom fiatal élcsapatából ismeri az olvasó (Forgács Antal, Radnóti Miklós, Zelik Zoltán, Vas István)...” Verseivel kapcsolatos szavak azonban értetlenségéről tanúskodnak: „Radnótit is bántja a »magos egyedültség« — írja —, s a »borostás magány«. Róla is kiderül, hogy óvatos duhaj: csak dinamikusabb s életvidámabb természetű, semhogy elázzon a már-már divatos (!) hangulatban. Mindenesetre sok nála az idill, a miniatűr, ami önmagában véve kedves, de jellemző, hogy ki, mikor, miről ír s mikor hogyan válogatja. R. versei kissé keresetten eredetiek, képzazdagok; valami friss barokk hajlam nyilatkozik meg bennük, ami néha modorosan hat, de mozgalmas. Lázadó képzelete — mint régen is, de most kizáróan — bájos, ártatlan természeti transzfigurációkba rejtőzik: »Híven tüntet két pipacs...« »az ég szuronyos szellővel üzen...« »csak hajlik a virág s könnyedén aligha hagyhatja el piros hitét«. Montenegrói elégiája megkapó (!) komoly rajza egy parasztcsaládnak; a Kortárs útlevelére című versben felvillan a forrongó kedv s egyéni érvekkel biztatja magát.” Egyébként hasonló hangon nyilatkozik a Korunk cikkírója „a negyedik rendi irodalom fiatal élcsapatá”-hoz sorolt többi költőről is; letagadhatatlanul „féltő figyelemmel”, de a periódus szellemével és ezzel összefüggésben a költő, a költők kifejezővilágával szemben értetlen merevséggel. Újvári László cikke csak fokozza a tüzet az antológia ellen. Egyes költőkkel alig foglalkozik, támadása a gyűjtemény egésze ellen irányul, s főként a bevezető tanulmány íróját támadja. Cikkszáró sorai ekként hangoznak: „Tizenkét »igaz költőt« kapsz hát kézhez, mert mindegyikben »több van« mint politika. Sőt, politika úgyszólván alig van bennük. »Ma a politikus szempontja az uralkodó szempont — írja Fejtő —, így a líra korszerűtlen és népszerűtlen. Korszerű és népszerű benne az, ami hasznavehető.« E hasznavehetőség mérlegelése már kívül esik e cikk keretén. Ezt a munkát már elvégezte a Korunk régebbi bírálatá.”

A teljességhez, s a kép hitelességéhez tartozik, hogy Radnóti Miklós minden verskötetére reagál a *Lábadózó szélről* írott elismerés után is a Korunk. Kántor Lajos citált megfogalmazása szerinti „féltő figyelemmel”, s ezzel vegyülő gyakori értetlenséggel. Az *Újholdról* Méliusz József ír (1936) a kitünő kritikushoz méltóan, de nem mindig értő elemzéssel: „...Radnóti nem anyagi primerségeiben fogja meg tárgyait, hanem mintegy áttetszően elszellemesíti azokat: *Tisztán élünk különben és könnyű mosollyal* — e sor után szinte felfokozottan elvonatkoztatottnak hat az ilyen hasonlata: *Oly félelemnélküli így az életünk és egyszerű, mint a papír, vagy a tej itt az asztalunkon, és kegyetlen is, mint mellettük a lassú tekintetű kés*. Radnótit régebbi kötetében is a műgond, a cizelláltság jellemezte (és e tekintetben talán Kosztolányihoz kell hasonlítani), ami mostani kötetén még inkább eluralkodik. *Surranva kell most élned itt, sötét — vadmacskaként ki néma hittel kúszik* (Kortárs útlevelére). Ez a surranás Radnóti egész költészetében benne van: a világnézeti vonal, amelyre versét kifuttatni akarja, szimbólumok mögött bujdosol (»pipacs-pirossal zendüljön a világ«), szinte valami költői »madárnyelvbe« burkolódik s csak itt-ott ugrik elő a valóság. A versek fölött ott lebeg az állandó érzés, hogy ebből a költőből, még valami, még sokkal több szeretne kivetülni. De béklyózva hiába akar kiegyenesedni a szellem babilóni fogságában, ahol a szellemmel együtt és attól elválaszthatatlanul embermilliók vannak lekötözve. Ahogyan a költő különös képeit cifrázza, csak azért teszi, mert valamit tennie kell, ahelyett, amit a szabadság hiánya miatt nem lehet cselekednie. Ezt másképpen menekülésnek is nevezhetnénk. Gondoljunk csak Radnóti előbbi verseskötetének (a *Lábadózó szél*) néhány darabjára, melyekben versei sajátos architektúrája alól a társadalmi élmény oly intenzíven kivilágolt.” (*Négy verseskötet*, 1936.)

A *Járkálj csak halálraitélt!* című kötetéről ugyancsak Méliusz ír. Sajnos, már kevesebb megértéssel. Itt is jelen van a féltés, de a kritikus meg sem közelíti a költő következetes antifaszizmusát. „...humanista érzékenység”-ről beszél, „osztálykorlátokat” emleget, majd így szól: „Sajnáljuk Radnóti tüzes fiatalságának hunytát, de hisszük, hogy megmarad a haladó magyar költészet művelőjének s nem fenyegetik elnyeléssel a magyar Parnasszus áldatlan bozótjai” (1936). Másként nyilatkozik Radnóti életében megjelent utolsó, új verseskötetéről, a *Meredek útról* Forgács Antal (1939). Miként a *Lábadozó szélről* írva, az attól lényegesen eltérő, de mind jelentősebbé váló hangot csak Bálint György érzekelte nálánál mélyebben, értőbben. Többek között ezeket olvassuk írásában: „Igen, a költő undorodik. Mitől? A felelet itt már nem olyan általános, mint Cocteau-nál. A *Meredek út* verseiben városnevekkel találkozunk: Sanghai, Guernica, Granada... s egyszeriben egészen határozott formát kap ez az undor, amely ott rejtőzik Radnóti minden sora mélyén.” Forgács hitelesen és pontosan értelmezi, a maga politikai tartalma szerint a Radnóti-féle idillt, a költőnek a természethez való viszonyát.

A költő életében a *Meredek utat* követően még két, saját írásait tartalmazó kötete látott napvilágot. Az *Ikrek hava* című prózája és *Válogatott versek* címen 1930 és 1940 között keletkezett verseinek szigorú igényességgel összeállított gyűjteménye. Mindkét kiadvány 1940-ben jelent meg. Ismeretes, hogy 1940-ben a *Korunk*-at a Kolozsvárra bevonuló Horthy-igazgatás betiltja. A folyóirat utolsó számában — nem lehet nem jelképesnek érezni — a két Radnóti-kötetről ismertetés jelenik meg. Az ismertetést Köves Miklós álneven Kahána Mózes írja. Kahána nem volt hivatott kritikus. Jószándékú szavai kevés igazi értékelést nyújtanak. Radnótiról szóló írásának utolsó mondatát azonban nem lehet nem idézni: „...velünk együtt gyötrődő, küszködő testvérünk, akiért akaratlanul is kinyúluk a karunk és akit szeretve, jövőt álmodó magunkba fogadunk.”

*

Még néhány szót. Az 1933-as sikert követő balsikerről eleget szoltunk. De felmerül a kérdés: később, amikor a visszaküldött kézirat miatti keserűség feloldódott — mert feloldódott —, miért nem írt Radnóti a *Korunk*-ba? — Úgy vélem, felesleges valami megfeyjthetetlen titokra gondolni. Egyszerűen arról volt szó; hogy 1935-től megjelent idehaza az illegális párt legálisan kiadott folyóirata, a *Gondolat*, s itt jelentette meg azokat az írásait, amelyek polgári publikációs fórumokon nem láthattak napvilágot.

KEMÉNY G. GÁBOR

Nemzetiségi és kelet-európai motívumok a *Korunk* publicisztikájában és műfordítás-irodalmában

Tisztelt emlékülés! Szólni kívánok — a probléma részletesebb kifejtését más alkalomra hagyva — igen röviden és vázlatosan, olykor inkább csak jelzésszerűen a két háború közötti időszak kiemelkedő magyar kelet-európai szemléjének kelet-európai és ezzel összefüggő nemzetiségi problémáiról.

Hozzászólásom, előadásom három miniatűr részre (ha tetszik: fejezetre) oszlik. Előbb a régi *Korunk kelet-európai*, majd *nemzetiségi* motívumaival foglalkozom,